

СТАВЛЕННЯ СЕЛЯН ПОДІЛЛЯ ДО ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ПОЧАТКОВИЙ ПЕРІОД НЕПу

На початок 1921 р. сподівання селян поповнити свої земельні наділи за рахунок конфіскованих поміщицьких земель не справдилися. На селі вводився соціалістичний лад у формі радгоспів та інших колективних господарств. Соціалізм, нав'язуваний народу грубим насиллям, привів господарське життя цього народу в глухий кут і застій, тому що так званий капіталістичний лад в господарському житті спирався на господарський інтерес, на конкуренцію і змагання й рухався за принципами власності, а соціалістичний лад, базуючи все на усуспільненні, нищив господаря і його інтерес до господарювання, знищував особисту ініціативу і право виробника на його працю і підприємництво і не тільки відбивав бажання селянства добре й багато працювати, аби наздогнати й обігнати сусіда, який живе краще за нього, і в селян опускалися руки.

Соціалізм вводив монополізацію продуктів і предметів споживання і встановлював їх рівномірний розподіл, що робило однаковим здібного й нездатного, працюючого і лінивого в їх споживанні і, з одного боку, також відбивав бажання працюючого працювати й припасати, а з другого боку, збільшував кількість ледарів і дармоїдів, які сподіваються на державний пайок. Уряд цього ладу ще більше змушений для таких ледарів і бездар вигадувати абсолютно ні на що не потрібних посад і місць і утримувати їх як паразитів. Так, на місце одного старшини й писаря у волості – 5 завідувачів різними відділами, 13 службовців і 3 різного роду уповноважених і контролерів, які змушують селян виконувати вимоги практично кріпосницького характеру¹.

Цей лад позбавляв землю господаря і його любові до неї, і вона почала слабко оброблятися і погано родити. Соціалізм позбавляв селянина інтересу матеріального розвитку і придбання, і селян не знав, чим йому жити і чим цікавитися. Порушуючи господарський інтерес і працелюбство, він змушував встановлювати трудові повинності у різних формах, або просто кріпосне право. Новий лад зажадав від селян так багато натуральних повинностей, що на виконання розверстки, скарги й суперечки вони витрачають так багато часу, що жодного дня не буває спокійного. Майже щодня збори й сходи, так що ніколи й працювати. Земля почала погано й меншими розмірами оброблятися, багато залишалось пустошів. До нового врожаю ні в кого не залишалось запасів, все забиралося державою.

Відчувши на собі всі "переваги" соціалістичного ладу, селянин Михайло Новіков писав: "Всі ми позбавлені власності і в нас відбирають насильно і хліб, і худобу, і інвентар, і гонять на різні примусові роботи, так що горя і злоби один на одного, і, головне, злоби проти так званого Радянського уряду стало в 10 разів більше, ніж було раніше, при монархії. Про минуле життя селяни мріють для майбутнього як про світлий рай. Всі нововведення і блага соціалістичного ладу для нас, селян, вилилися в збройні загони, через які нове начальство з нами розмовляє"².

Так, Губвійськнарада Поділля виділила для продроботи в Гайсинський повіт – 300 багнетів, Могилів-Подільський – 150, Ольгопільський – 250, Ямпільський – 200, Ново-Ушицький – 250, Летичівський – 250, Проскурівський – 100, Кам'янець-Подільський – 150, Жмеринський – 200, Брацлавський – 300 шабель, Вінницький – 350, Літинський – 300. Крім того, для охорони зсіпних пунктів у повіті губернії було послано 610 червоноармійців і козаків, всього 3410 чоловік³.

Та далеко не скрізь селяни пасивно спостерігали, як ці загони відбирають їхнє добро. Різними способами вони намагалися протидіяти цьому. У зв'язку з цим широко застосовувалася система поділу сіл на "червоні" й "чорні". У доповідній записці до Подільської губвійськнаради, наприклад, говорилося, що в настроях селян відбувається перелом в бік їхнього підкорення продовольчим загонам. Це видно з факту появи, хоча і в невеликій кількості в Подільській губернії "червоних" волостей, які виконали розверстку

на 100% і більше⁴. Однак, таке підкорення продовольчим заходам Радянської влади спостерігається далеко не у всіх повітах Поділля.

Так, Гніванський райпрофкомісар Янюк повідомив про те, що куркульський елемент с. Сутисок, Тиврівської волості цілком відмовився виконувати розверстку, за що село оголошено "чорним"⁵. Визнаючи, на жаль, сумну необхідність застосування збройного тиску на село в тих випадках, коли безрезультатними виявились всі інші методи радянського впливу, опродкомгуб звертається в губнараду з проханням задовольнити порушене райпродкомісаром клопотання про негайну допомогу чисельністю не менше 50 чоловік для боротьби з куркульським елементом⁶. Вважаючи, що репресивні заходи по відношенню до селян с. Сутиски будуть заходами демонстративно-показовими щодо інших, губвійськрада задовольнила клопотання⁷. Таке вирішення справи було характерним для сіл не лише Поділля, а й усієї України.

З цього приводу показовим є повідомлення більшовицького комісара О. Шліхтера, в якому він писав, що з України в 1919 р. вдалося забрати 8,5 млн. пудів хліба замість 50-ти і що кожен пуд заготовленого хліба забарвлений краплями крові⁸.

Крім грабіжницької політики, не припинявся національний терор. Для боротьби з "контрреволюцією" в Україні діяла заснована на початку 1919 р. Всеукраїнська надзвичайна комісія (ВУЧК) під керівництвом Лациса. Крім неї, діяли губернські, повітові, залізничні тощо. Так уся Україна опинилася під наглядом політичної поліції, яка влаштовувала обшуки, арешти, розстріли без суду і слідства. Незадоволені насильницькими методами господарювання, вседозволеністю уповноважених радянської влади, червоним терором ЧК, селяни бралися за зброю. Вся Україна була охоплена антибільшовицькою боротьбою. Починаючи з Лівобережжя та Чернігівщини, вона охопила Київщину, Катеринославщину, Херсонщину, Поділля та Волинь, лише за офіційними даними радянського уряду, влітку 1919 р. в Україні відбулося 328 повстання проти радянської влади⁹.

На Поділлі повстанський рух розгортався досить широко. Подільська губернія була охоплена "бандитизмом". Особливо небезпечними щодо цього вважалися повіти – Брацлавський, Гайсинський, Летичівський, Літинський, Ольгопільський¹⁰. У Літинському повіті "бандитизмом" охоплено Кожухівську, Сосонську, Багринівську волості, всього 120 чол. "бандитів" (отамани Орел, Туча, Саранча, Шепель-Чорний)¹¹. У Летичівському повіті "бандитизмом" охоплено Бахматовецьку, Войтовецьку, Михальпольську, Зиньківську волості, нараховується до 180 "бандитів" на чолі з Вернадським, Хмарою, Коржупом¹². У Брацлавському повіті "бандитизмом" охоплено 6 волостей, загальна кількість повстанців більше 300 чол. (отамани Лихо, Якубенко, Вогонь, Левченко, Шевчук). В Гайсинському повіті кількість повстанців становить 120 чол. із 6-ти волостей. В районі Ольгополя і Балти існував організований повстанський рух, на чолі якого стояв отаман Заболотний¹³. Навесні 1921 р. в районі Бершаді діяли загони Заболотного і Шепеля чисельністю до 3000 чол.; в районі Немирова – загін Годзиковця чисельністю 400 чол.; в районі Гайсина – загони Хмари і Махна чисельністю до 500 чол., більшістю кіннотники. У Брацлавському повіті діяв загін Хмари і загін без назви чисельністю в 150 чол.; в урочищі Плоска Дубина – загін чисельністю в 300 чол. (200 кіннотників). 20 березня 1921 р. невідомий загін зайняв містечко Тростянець (800 чол. піхоти й кінноти при кулеметах)¹⁴. За даними на 1 липня 1921 р. в губерніях України діяло 83 повстанські загони, зокрема, у Київській губернії у 9-ти повітах діяло 39 загонів (1720 чол.), у Подільській – 10 загонів у 3-х повітах (850 чол.)¹⁵.

Дії повстанців були спрямовані проти членів продзагонів, представників Радянської влади на місцях. Вони особливо дали себе знати в серпні 1921 р., були спрямовані проти дій збирачів продподатку. Посилення "бандитських" виступів відчувалося в Летичівському, Жмеринському, Літинському, Гайсинському, Новоушицькому, частково в Могилів-Подільському, Кам'янецькому, Брацлавському, Ольгопільському повітах¹⁶.

14 серпня 1921 р. було здійснено напад загону Онищука (25 чол.) на містечко Тиврів з метою знищення волвиконкому; загін обмежився агітаційним мітингом проти Радянської влади. 12 серпня загін в 40 багнетів напав на с.Трибухи Кожухівської волості, захопивши з собою двох червоноармійців і кількох коней¹⁷.

У Брацлавському повіті повстанцями погромлені приміщення і знищено справи Кубанського, Ободянського, Плучанського волвиконкомів, вбито кількох партійних і радянських працівників¹⁸.

Жителі сіл співчутливо ставилися до повстанців, забезпечували їх фуражем, харчами. В Ольгопільському повіті була зареєстрована добре озброєна "банда" в 100 чол. на чолі з колишнім начальником станції Попелюхи Коваленком. В с.Лугах цього ж повіту "бандою" була поставлена вистава¹⁹.

У відповідь на поширення повстанського руху котиться хвиля репресій. 19 лютого 1921 р. РНК УРСР вирішила створити Постійну нараду по боротьбі з бандитизмом при РНК УРСР. Головою наради було затверджено голову РНК УРСР Х.Раковського. У губерніях і повітах справа боротьби з бандитизмом покладалася на відповідні постійні наради, що були осередками Постійної наради України. Перед ними стояли завдання об'єднувати діяльність всіх органів Радянської влади у їх боротьбі з бандитизмом, керувати цією справою, проводити ударні кампанії по боротьбі проти банд. Губнардам надавалося також право створювати районні постійні наради по боротьбі з бандитизмом та створювати ревтрийки з правом революційного трибуналу при військових загонах, що вели боротьбу з бандами і підпорядковувалися губернським постійним нарадам²⁰.

Залежно від масштабів розростання повстанського руху у тих чи інших районах республіки, вони визнавалися загрозливими і оголошувалися "ударними" по боротьбі з "бандами". При визначенні таких районів Радянський уряд приймав рішення про допомогу військовим силам з єдиним командуванням в них, забезпечення їх одягом і продовольством. Вся Подільська губернія була розділена на 3 райони з центрами у Вінниці, Проскурові, Ольгополі – відповідно до розташування військових дивізій. Збільшується кількість військових частин. У протоколі Подільської губвійськнаради зазначається, що крім тих, що знаходяться в розпорядженні Опродкомгубу 1254 особи військової сили, вважати необхідним потребу для продроботи у 3923 чоловік, з цього числа 600 виключно для охорони зсиппунктів. Всім повітвійськнарадам в районах зсиппунктів пропонувалося негайно ввести кругову поруку куркульства та інститути відповідальних²¹. У наказі по Подільському губвідділку всім частинам ставилося в завдання негайно, зайнявши вказані їм райони, виділяти "летючі заони" відповідно до вказівок інструкції по боротьбі з "бандитизмом". Всім командирам і політпрацівникам наказувалось використовувати перебування військ в Подільській губернії для зміцнення Радянської влади на місцях, співпрацюючи в контакті з місцевими радянськими і партійними органами, "що є необхідною умовою успіху військової боротьби з бандитизмом"²². Один з таких "летючих загонів" прибув у село Попова Гребля Чечельницької волості і зажадав від селян 50 пудів вівса, 20 пудів печеного хліба, 30 підвід, 6-ти пудову свиню, 11-ти пудового бичка, призначивши термін для виконання вимоги всього 2 години. Це викликало у селян підозру, що це бандити, але під загрозою розправи виконали їх вимоги. На другий день вранці було зібрано схід села, але через невідкладні весняно-польові роботи люди не могли чекати довго його початку і розійшлися. Незабаром приїхав загін і почали бити в дзвін тривогу, але люди були вже в полі. На дзвін прийшов колишній голова сільради Іван Савинецький і дехто з жителів села. За невиконання вимоги голову вивезли за село, де почали вимагати видати куркулів села, що мають по 16 дес. землі, а також бандитів і дезертирів, на що голова відповів, що таких у селі немає. Тоді командир загону послав частину своїх людей палити село, а у голови сільради під загрозою розстрілу було взято письмову розписку, що село Попова Гребля взагалі не хоче і не має наміру надалі виконувати розпорядження радянської влади. Загін почав знищувати село вогнем, причому гасити вогонь і рятувати своє майно селянам забороняли і навіть в таких

стріляли. Нарешті виявилось, що було спалено 534 будинки з усіма господарськими спорудами, згоріло 2 дітей і одна літня людина, багато худоби і птиці. Якщо ж комусь вдалося що-небудь вихопити з вогню, то учасники цього загону, який виявився експедиційною трійкою, всі ці речі забирали і вивозили за село. Особливої уваги заслуговує той факт, що члени трійки брали у деяких селян викуп і не підпалювали їхні будинки. У результаті залишилося без житла 1840 жителів села, з них більшість були бідняками без хліба, одягу, худоби²³. І не дивно, що з села Попова Гребля, за неперевіреними чутками місцевих жителів пішло в повстанські загони 700 молодих хлопців, які в бою з червоними частинами в с.Кидрасівка Устянської волості чотири рази ходили в атаку, чого раніше не траплялося²⁴.

Крім каральних загонів в райони найбільш запеклого опору селян нововведенням радянської влади направлялися реєтрійки, які за вказівками з губвійськнаради вершили там свої чорні справи. Так, Подільська губвійськнарада, беручи до уваги, що "бандитами" в Літинському районі вбито цілий ряд відповідальних працівників, в тому числі й тов.Литвиненка, пропонує Літинській реєтрійці розстріляти не менше 10-ти чоловік з числа підозрюваних куркулів, незалежно від наявності винних в бандитизмі²⁵.

Аналізуючи хиби у проведенні аграрної політики більшовицької партії тих років, Наркомзем України Д.Мануїльський згодом писав, що після Жовтневої революції більшість керівних товаришів у республіці легковажно поставились до проблем реорганізації села, вважаючи, що досить створити кілька сотень радгоспів і інших колективних господарств на селі, і справу колективізації сільського господарства буде вирішено. Наслідком цієї легковажності була велика кількість штучно створених радгоспів і комун, хоча відповідних об'єктивних умов для цього в республіці ще не було, що й призвело до страшеного обурення й масових виступів селянства.

Отже, повстанський селянський рух ширився там, де найбільше відчувався комуністичний тиск на населення, що само по собі викликало незадоволення і обурення народних мас. Селянство обурювалося і противилося не самій комуністичній політиці, а тим, в який спосіб вона проводилася. По суті, це була політика окупаційної влади. Форми і методи діяльності такої влади дискредитували в масах саму комуністичну ідею. "Окупаційний характер цієї влади призводить до дискредитації комуністичної ідеї її ж агентами і провідниками"²⁶.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА.

1. Федун А., Денисов Ю. Так жить совершенно нельзя //Слово.-1991.- № 7.-0.77-78; 2. Там же.-С.78; 3. ДАВО.-Ф.Р.-925.-оп.8.-спр.81.-арк.245; 4. ДАВО.-Ф.Р.-925. оп.8.-спр.56.-арк.155; 5. Там же.-арк.136; 6. Там же; 7. Там же.-арк.162; 8. Полонська-Василенко Н. Історія України, В 2-х т.-Т.2.-К.,1992.-С.525; 9. Там же; 10. ДАВО.-Ф.Р.-925.-оп.8.-спр.56.-арк.-37; 11. Там же.-арк.38; 12. Там же.-спр.43.-арк.б; 13. Там же; 14. Там же.-арк. 43; 15. ЦДАГО України.-Ф.Р.-3402.-о.п.2.-спр.49.-арк.1-3; 16. ДАВО.-Ф.Р.-925.-оп.б.-спр.56.-арк.43; 17. Там же.-спр.43.-арк.37; 18. Там же.-арк.8; 19. Там же.-арк.4; 20. Яковлева Л.В. Діяльність Постійної наради при РНК УРСР по боротьбі з бандитизмом у 1921-1923 рр. //УІЖ.-1991.-№8.-С.44; 21. ДАВО.-Ф.Р.-925.-оп.8.-спр.21.-арк.16; 22. ДАВО.-Ф.Р.-925.-оп.8.-спр.56.-арк.38; 23. ДАВО.Там же.-спр.59.-арк.15; 24. Там же.-арк.16; 25. Там же.-арк.22; 26. Романчук О. Не у всьому чесні з собою //Дзвін.-1991.-№ 3.-С.94..

Ю.С. Степанчук

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СЕЛЯН УКРАЇНИ ЩОДО ЇХ ГОСПОДАРСЬКОЇ СПРОМОЖНОСТІ В УМОВАХ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Питання про диференціацію сільського населення в доколгоспний період, особливо зараз, має важливе політичне, економічне та практичне значення. Сьогодні вже існує Указ Президента, на основі якого розпочинається реформування аграрно - промислового комплексу нашої держави¹.